

Ed Hoekstra | Ine van Liempd

Ruimten maken voor vier tot twaalf jaar

Over het inrichten van ruimten voor buitenschoolse opvang

Inleiding

Wanneer iemand een centrum voor buitenschoolse opvang bezoekt, zijn twee dingen bepalend voor de eerste indruk: hoe wordt de bezoeker ontvangen en hoe ziet de ruimte eruit? Dat geldt voor een kind, voor een ouder en ook voor een medewerker die op sollicitatiegesprek komt. En zeker bij zo'n eerste bezoek kunnen beide aspecten even belangrijk zijn: degene die de bezoeker ontvangt kan nog zo aardig zijn, maar als de ruimte heel somber, lawaaierig en weinig uitdagend is, zal dat het oordeel over de buitenschoolse opvang negatief beïnvloeden. Andersom geldt dit natuurlijk ook: als iemand in een prachtige ruimte komt maar niemand is bereid hem te woord te staan of te ontvangen, zal dat geen positief beeld achterlaten.

De eerste indruk van hoe een gebouw eruitziet en is ingericht, is dus belangrijk. Het is daarom goed om af en toe met 'buitenstaandersogen' de buitenschoolse opvang binnen te gaan. Ziet het eruit zoals ik denk dat het er voor kinderen en ouders zou moeten uitzien? Is de inrichting afgestemd op de behoeften van de kinderen? Zijn de ruimten uitnodigend, veilig en tegelijkertijd stimulerend en uitdagend?

Maar ook: is de inrichting praktisch en functioneel? Want een gebouw voor kinderopvang moet er niet alleen goed uitzien, het moet ook een plezierig en bruikbaar gebouw zijn. Plezierig en bruikbaar voor kinderen, voor medewerkers en voor ouders.

Dit boek is een nieuwe, geheel herziene uitgave van *De Tafelronde* (2002).

Voor wie is dit boek bedoeld?

Ruimten maken is bedoeld voor pedagogisch medewerkers, locatiemanagers of unit-hoofden en andere die betrokken zijn bij de (her)inrichting van centra voor buitenschoolse opvang in al zijn verschillende verschijningsvormen. Het boek is zowel bedoeld voor organisaties die een nieuwe vestiging starten als voor bestaande centra, die hun inrichting willen verbeteren.

Met de inrichting van het gebouw bedoelen we hier de inrichting van de speelruimten voor de kinderen. Daarbij laten we onderdelen die aan het gebouw 'vastzitten', zoals aanrechten en toiletten, buiten beschouwing. Dit zijn elementen die meestal in de bouw worden meegenomen. Voor meer informatie over deze vaste onderdelen verwijzen we naar *Bouwboek voor kindercentra* (van Liempd & Hoekstra, 2011), het handboek voor de bouw en verbouw van kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en centra voor buitenschoolse opvang. *Ruimten maken* gaat alleen over de inrichting van de speelruimten van kinderen en niet over de werkruimten van medewerkers.

Het boek kan op meerdere manieren worden gebruikt. Bij nieuwbouw of verbouwsituaties is het al tijdens de ontwerpfase te gebruiken. Je kunt aan de hand van de informatie over indeling en inrichting toetsen of de gewenste inrichting in het geplande gebouw zal passen. Dit is geen boek dat je van begin tot eind hoeft door te werken. Bij bestaande situaties kun je onderdelen van het boek naar behoefte gebruiken. Er staan hoofdstukken in over het inrichten van ruimten voor afzonderlijke leeftijdsgroepen. Er is een hoofdstuk over het toepassen van kleur en materiaal, een hoofdstuk over het maken van een inrichtingsplan, maar ook een hoofdstuk met informatie over afzonderlijke inventarisonderdelen zoals kasten, tafels en scheidings-elementen.

Het boek bevat ook nuttige informatie voor anderen die betrokken zijn bij de inrichting van kindercentra, zoals architecten, binnenhuisarchitecten en leveranciers van meubilair.

Opbouw van het boek

Hoofdstuk 1 beschrijft de samenhang tussen de ontwikkeling van kinderen en de omgeving waarin zij verkeren. We beschrijven op hoofdlijnen hoe de fysieke omgeving het gedrag van kinderen beïnvloedt. Deze kennis is van belang voor iedereen die meer wil weten over hoe je ruimten zo kunt inrichten dat de kinderen zich veilig voelen en tegelijkertijd in hun ontwikkeling worden gestimuleerd en ondersteund. In hoofdstuk 2 besteden we kort aandacht aan de noodzakelijke relatie tussen de pedagogische visie van een buitenschoolse opvang en de inrichting daarvan.

In dit boek maken we een onderscheid tussen het *indelen* van ruimten en het *inrichten* van ruimten. In hoofdstuk 3 komt het indelen van ruimten aan de orde: waar moet je op letten als je in een ruimte meerdere activiteiten gaat onderbrengen: welke activiteit moet waar komen, hoe zit het met looproutes en andere praktische aspecten? In hoofdstuk 4 komt het *inrichten* aan bod van ruimten voor kinderen van vier tot acht jaar. Hoe ontwikkelt een kind zich in die leeftijdsfase, welke activiteiten horen daarbij en hoe geef je de verschillende activiteitenplekken vorm in de ruimte? De consequenties van de combinatie van de BSO in deze leeftijdsgroep met andere voorzieningen worden aan het einde van het hoofdstuk beschreven.

Hoofdstuk 5 besteedt op dezelfde wijze aandacht aan acht tot twaalfjarigen en in hoofdstuk 6 komt de verticale groep (van vier tot twaalf jaar) aan de orde. In dit hoofdstuk bespreken we de specifieke aandachtspunten voor de inrichting van de ruimten voor deze leeftijdsgroep. Wat is er anders in vergelijking met de andere leeftijdsgroepen van vier tot acht en acht tot twaalf jaar? In hoofdstuk 7 staan materiaalgebruik, kleurgebruik en verlichting centraal: hoe zet je deze elementen in bij het inrichten van ruimten voor kinderen van verschillende leeftijden? In hoofdstuk 8 besteden we aandacht aan het aankleden van ruimten. Hoe zorg je ervoor dat een leeshoek ook een 'echte' leeshoek wordt, met een heel andere uitstraling en sfeer dan bijvoorbeeld een bouwhoek? De aankleding is een vaak vergeten, maar heel belangrijk hulpmiddel om speelplekken voor kinderen extra aantrekkelijk en uitdagend te maken. Hoofdstuk 9 beschrijft hoe het maken van een inrichtingsplan planmatig kan worden aangepakt. In hoofdstuk 10 staat informatie over de 'losse' inventaris, zoals kasten, stoelen, banken, speelhuizen en tafeltennistafels. De 'vaste' inventaris, zoals sanitair en keukeninrichting, komt niet aan de orde omdat deze meestal tijdens de (ver)bouw wordt ingebouwd. Hoofdstuk 11 ten slotte beschrijft de wet- en regelgeving die betrekking heeft op het inrichten van kindercentra.

Ruimten maken sluit af met enkele bijlagen. Aan de hand van bijlage 1, de inventarisoverzichten, kunnen lijsten worden opgesteld die gebruikt kunnen worden bij het inrichten van een nieuwe ruimte of een nieuw gebouw. Bijlage 2 is een lijst met aandachtspunten voor de aanschaf van inventaris. Bijlage 3 geeft achtergrondinformatie over het betrekken van kinderen bij de inrichting van hun centrum.

1 Kind en omgeving

Elk kind heeft anderen nodig om zich te kunnen ontwikkelen: mensen die veiligheid bieden, voorbeelden geven, stimuleren, voorwaarden scheppen en verzorgen. De invloed van cultuur, normen en gewoonten van de mensen om je heen is groot. Eskimokinderen leren veel over alle verschillende soorten sneeuw en wat ze daarmee kunnen doen. Nederlandse kinderen krijgen het fietsen met de paplepel ingegoten. Daarbij speelt ook de omgeving een belangrijke rol: om veel van sneeuw te weten moet er vaak sneeuw zijn, om goed te leren fietsen is het handig om in een vlak land met veel fietspaden te wonen. De ruimte om hem heen kan een kind dus ondersteunen in zijn ontwikkeling. Maar de ruimtelijke omgeving kan een kind ook afremmen. In een wijk met amper buitenspeelruimte en veel verkeer zal een kind zich anders ontwikkelen dan in een buurt waar je wél veel buiten kunt spelen.

Dit boek gaat niet over buiten maar over binnen. Maakt het voor kinderen uit hoe de ruimte binnen eruit ziet? En, om maar meteen bij het onderwerp van dit boek te blijven: maakt het uit hoe een buitenschoolse opvang is ingedeeld en ingericht?

Om een antwoord op deze vraag te kunnen geven, beschrijven we in dit hoofdstuk eerst een aantal thema's die van belang zijn in de relatie tussen de ruimtelijke omgeving en de ontwikkeling van kinderen. Thema's die voor ieder kindercentrum gelden, ongeacht de pedagogische visie. Op welke manier kan de ruimte kinderen stimuleren of juist beperken? Maar ook: hoe ervaart een kind zijn directe omgeving, en waarom is het goed om daarmee rekening te houden?

Ieder kind maakt bepaalde stadia in zijn ontwikkeling door, maar niet iedereen doet dat in hetzelfde tempo. Bij de leeftijdsindeling in dit boek schetsen we dan ook de globale ontwikkeling van kinderen, waarbij steeds duidelijk moet zijn dat het niet om wetmatigheden gaat.

Ruimte en gedrag

Dit boek gaat over het inrichten van ruimten voor kinderen. Hoe kun je de buitenschoolse opvang zo inrichten dat het ook echt een ruimte voor kinderen is, die bovendien past bij de pedagogische visie en werkwijze van je organisatie? Om daar achter te komen is het belangrijk dat we eerst kijken naar de relatie tussen ruimte en gedrag.

Een gebouw bestaat uit heel veel verschillende onderdelen. Zichtbare onderdelen van de ruimte zijn bijvoorbeeld de vorm, de grootte, de hoogte, het aantal ramen, de kleuren, de materialen en de manier waarop de ruimte is ingericht. Daarnaast zijn er onzichtbare elementen zoals de temperatuur, de akoestiek en de geur. Al die zaken samen bepalen hoe je je in een ruimte voelt; of het er prettig toeven is of juist niet.

Hoe een ruimte is ingericht en vormgegeven bepaalt ook wat je er kunt doen. Een ruimte die is ingericht met zachte kussens en een kast met boeken lokt ander gedrag uit dan een grote, lege ruimte. Maar er is ook sprake van een wisselwerking. Net zoals wij mensen beïnvloed worden door de ruimte om ons heen, hebben we andersom ook invloed op die ruimte. Sterker nog: de hele ruimte zou er niet zijn als hij niet door mensen was gebouwd.

En ook kinderen beïnvloeden de ruimte: een keurig opgeruimde ruimte kan in een oogwenk bezaaid liggen met speelgoed.

Daarmee komen we uit op een onderwerp dat later in het boek nog uitgebreid aan de orde zal komen: verschillen in karakter en smaak kunnen ook heel bepalend zijn voor hoe je een ruimte ervaart. De een zal een ruimte die vol ligt met speelgoed als rommelig ervaren, de ander vindt het juist supergezellig. De een vindt die kleur groen op de muur prachtig, de ander gruwet ervan. Wanneer het om kinderen gaat zijn er, onafhankelijk van die verschillen, een aantal algemene uitgangspunten waaraan een 'goede' ruimte zou moeten voldoen.

Een vertrouwde omgeving

Veiligheid en geborgenheid zijn begrippen die eerder worden gebruikt in verband met jonge kinderen dan met schoolkinderen. Toch is dat niet juist: ook in de schoolleeftijd is het belangrijk dat een kind beleeft dat het ergens bij hoort, dat het zich thuis voelt. Het is voor kinderen belangrijk om na schooltijd in een vertrouwde omgeving te komen, met bekende volwassenen en andere kinderen aan wie ze hun belevenissen kwijt kunnen. Ook de ruimtelijke omgeving kan kinderen helpen zich thuis te voelen, bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat ze er iets van zichzelf in herkennen. Dit kan door kinderen bij de inrichting te betrekken en ze te laten meedenken en kiezen bij de aanschaf van meubilair, decoraties en spelmateriaal, waardoor de ruimte als geheel een 'eigen' plek wordt. Een voorwaarde voor kinderen in deze leeftijd om zich thuis te voelen is ook dat ze een eigen plekje hebben – een kastje of een lade – om dingen waar ze mee bezig zijn te kunnen laten staan tot de volgende keer dat ze de BSO bezoeken (Hoekstra e.a., 2006). Een vertrouwde omgeving is een omgeving die je kent en waar je dingen weet te vinden. Dit betekent dat een dergelijke omgeving niet te vaak moet veranderen. Zeker in een buitenschoolse opvang waar kinderen gemiddeld twee keer per week komen is het belangrijk dat de omgeving een stabiele factor is waar ze gemakkelijk hun weg kunnen vinden.

Een omgeving die competent maakt

Vertrouwdheid en veiligheid zijn belangrijk voor een goede ontwikkeling. Maar er is meer nodig. De omgeving moet ook uitdagend en gevarieerd zijn. De ruimte kan uitnodigen tot allerlei activiteiten en het opdoen van nieuwe ervaringen. Buitenschoolse opvang is vrije tijd: kinderen kunnen er, naast georganiseerde activiteiten, een eigen invulling geven aan die vrije tijd. Uitdaging hoort daarbij: nieuwe en spannende dingen ervaren die passen bij de leeftijd en de ontwikkelingsfase. Maar ook zelf keuzes maken, niet steeds afhankelijk zijn van volwassenen, maar zelf dingen kunnen ondernemen.

In een omgeving die weinig mogelijkheden biedt om nieuwe dingen uit te proberen, of waar een kind te veel belemmerd wordt omdat er steeds van alles verboden wordt, neemt de drang om dingen uit te proberen af. In zo'n omgeving doen kinderen weinig positieve leerervaringen op. Vooral in de schoolleeftijd kan dat betekenen dat kinderen zich

tegenover leeftijdsgenootjes minderwaardig of onhandig gaan voelen.

Een uitdagende ruimte is een ruimte waarin kinderen hun grenzen kunnen verleggen, waarin ze zelf veranderingen kunnen aanbrengen en die op hen is afgestemd. Zo'n ruimte kan bijvoorbeeld een theatteruimte zijn, met attributen voor toneelspel, acrobatiek, schminken en muziek maken. Kinderen kunnen er nieuwe dingen uitproberen en oefenen. Dat is goed voor hun gevoel van eigenwaarde

Een sociale omgeving

Kinderen in de schoolleeftijd worden sociaal steeds vaardiger. Ze kunnen zich voorstellen dat iemand er een ander idee of een andere mening op na houdt, en leren steeds beter rekening houden met de ander.

De meeste kinderen brengen een groot deel van hun tijd door in gezelschap van leeftijdsgenoten: op school én in hun vrije tijd. In de praktijk blijkt dat kinderen in hun vrije tijd vaak in kleine groepjes van twee tot vier kinderen opereren. Naarmate ze ouder worden kunnen spontaan ook weer grotere groepen ontstaan, meestal georganiseerd rondom bepaalde spelvormen (buiten: voetbal, binnen: toneel).

De inrichting van de buitenschoolse opvang moet daarop worden afgestemd. De afmetingen van ruimten en de wijze waarop ruimten zijn ingericht hebben invloed op hoe kinderen met elkaar omgaan. Als veel kinderen samen zijn in een kleine ruimte waar ze elkaar letterlijk en figuurlijk steeds tegenkomen, kan dat tot negatief gedrag leiden. Sommige kinderen worden agressief of hyperactief (Maxwell, 1996), terwijl andere juist teruggetrokken en in zichzelf gekeerd raken. Maar ook de indeling van ruimten kan sociaal contact positief of negatief beïnvloeden. Als een ruimte te open is en er geen duidelijke activiteitenplekken zijn, gaan activiteiten door elkaar lopen. Dit leidt tot botsingen en onrust: kinderen kunnen nergens rustig met hun eigen spel bezig zijn. Als er verschillende speelplekken zijn om met de hele groep, met een klein groepje of alleen te spelen, geeft dit de mogelijkheid om te kiezen. Kinderen zullen elkaar minder storen. Als er bovendien veel verschillende spelmogelijkheden zijn, hebben kinderen een ruime keuze, en hoeven ze dus niet steeds de competitie met anderen aan te gaan (Hoekstra e.a., 2006).

Overigens kan ook de akoestiek in ruimten van invloed zijn op sociaal contact tussen kinderen. Kinderen kunnen veel lawaai produceren. Dat lawaai wordt versterkt als de ruimte een harde wand-, vloer- en plafonduafwerking heeft. Ook achtergrondgeluiden dragen bij aan lawaai: een radio die permanent aan staat, kan heel storend zijn. Uit onderzoek blijkt dat lawaai kinderen onrustig maakt, afleidt van waar ze mee bezig zijn en daarmee een negatieve invloed heeft op hun gedrag (Bronzaft, 2002). Het is bovendien erg vermoeiend voor de medewerkers. Zachte kleden, geluidsabsorberend plafondmateriaal en gordijnen helpen de akoestiek te verbeteren. Onnodig achtergrondgeluid moet vermeden worden.

Privacy en drukte

Kinderen vinden het prettig om met anderen samen te zijn en ergens bij te horen. Maar ze hebben soms ook de behoefte om alleen te zijn of zich terug te trekken. Soms is hun de

drukte van andere kinderen even te veel of willen ze samen zijn met een vriendje of vriendinnetje, zonder gestoord te worden door anderen.

Naarmate kinderen ouder worden groeit de behoefte aan privacy. Vanaf een jaar of acht krijgen kinderen duidelijk de behoefte om alleen te zijn en hebben ze niet langer de behoefte al hun ervaringen met anderen (volwassenen) te delen. Die behoefte aan privacy ligt vaak nog op een wat ander vlak dan bij volwassenen, die wanneer ze 'privé' willen zijn zowel ongezien als ongehoord willen zijn. Voor kinderen is een visuele afscheiding vaak al voldoende om zich privé te wanen. Hoe groter ze worden, des te meer zal ook de behoefte ontstaan om buiten gehoorsafstand van anderen te kunnen zijn.

In een onderzoek onder kinderen vanaf een jaar of vijf bleek het bouwen van een tent(je) in een grote ruimte heel populair als middel om uit het zicht van anderen te kunnen zijn (Smith & Barker, 2000). Als er op een BSO meer mogelijkheden zijn om ergens alleen of met z'n tweeën te spelen, blijkt bovendien dat kinderen elkaar minder storen (Hoekstra e.a., 2006). Met andere woorden, als een kind de mogelijkheid heeft zich terug te trekken, zal dat het sociaal contact tussen kinderen positief beïnvloeden. Immers, als ze niet steeds met de hele groep hoeven te zijn, zijn kinderen eerder bereid om zich sociaal op te stellen op momenten dat ze wél in de groep zijn.

Vooraf voor oudere kinderen is privacy van belang om zich thuis te blijven voelen op de buitenschoolse opvang. Dit betekent dus ook dat ze de mogelijkheid krijgen om buiten het zicht – en soms ook buiten het gehoor – van volwassenen te zijn.

Kinderen vinden het vaak te druk op de buitenschoolse opvang (Hoekstra e.a., 2006). Dit hangt niet zozeer samen met het gebouw zelf maar wel met het feit dat er soms een te groot aanbod aan doe-activiteiten is. Niks kunnen doen, alleen kunnen zijn en ongestoord kunnen wegdromen of nadenken zijn activiteiten die kinderen heel vaak noemen als ze het over hun favoriete plek hebben (Bechtel, 2002). Het is dus belangrijk ook daarvoor ruimte te maken in de buitenschoolse opvang. Dit betekent dat er op iedere buitenschoolse opvang ten minste twee – en bij voorkeur meer – ruimten moeten zijn, zodat er zowel actie als rust mogelijk is.

Ruimte die de identiteit versterkt

Je identiteit wordt bepaald door je bewust te zijn van jezelf, in relatie tot anderen en tot je omgeving. Het gevoel ergens bij te horen wordt ook beïnvloed door de mogelijkheid die je hebt om je de ruimte eigen te maken. Thuis heeft een kind vaak zijn eigen kamer met zijn eigen spulletjes. Hoe belangrijk die plek is, blijkt uit een onderzoek (Chawla, 1991) waarin kinderen hun eigen kamer noemen als de plek waar ze zich het meest op hun gemak voelen. Maar grote delen van je leven breng je ergens anders door. Onderzoek wijst uit dat mensen die op kantoor de mogelijkheid hebben op hun werkplek eigen foto's, kunst en dergelijke op te hangen, zich prettiger voelen dan wanneer die mogelijkheid er niet is (onder andere van der Voordt, 2002). Wanneer je het gevoel hebt dat je invloed hebt op je omgeving, maakt dat dus veel uit: die omgeving is dan immers – zij het maar voor een klein deel – ook van jou. Dit thema verdient ook aandacht in de buitenschoolse opvang, voor zowel de volwassen medewerkers als voor de kinderen. Beiden moeten het gevoel hebben dat de ruimte 'eigen' is. En omdat kinderen daarin minder zelf kunnen bepalen dan de volwassenen, is het dus de taak van die volwassenen kinderen daarbij te helpen. Net zoals we aan een kind, als het in een ziekenhuis wordt opgenomen, automatisch vertrouwde spulletjes (knuffels, foto van zijn lievelingsdier) meegeven en de anonieme omgeving proberen een persoonlijk tintje te geven door kaarten op te hangen, zouden we dat ook in een buitenschoolse opvang kunnen doen. Daarin kunnen kinderen zelf een belangrijke rol spelen door hen bij de inrichting en aankleding van ruimten te betrekken. Maar ook door speciale plekken te maken waar ze eigen spullen kunnen ophangen (foto's, posters, zelfgemaakte tekeningen of schilderijen) of neerzetten.